

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA GÖÇLER, MESKEN BUHRANI VE ÇÖZÜM ÇABALARI: FİNANSAL BOYUTLARIYLA “İKTİSADİ EVLER” DENEYİMİ (1923-1930)

Ahmet UZUN¹, Güven DELİCE²

Öz

Bu çalışmada Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan göçler ve ondan kaynaklı mesken sorunu, arşiv belgelerine dayalı olarak iktisadi ve finansal boyutlarıyla ele alınmaktadır. Yeni Türkiye Devleti, uzun savaş ve işgal döneminin yarattığı tahribatla ve mübadele anlaşmasına bağlı olarak gerçekleşen göçlerle önemli bir mesken sorunuyla karşılaşmıştı. Hükümet göçmenleri, mesleklerine göre en kısa sürede üretici hale getirmeye çalıştı. Konut açığının karşılanması için ise hükümet, mübadele kapsamında Türkiye’den ayrılanların bıraktığı metruk yerleri kullanmış ve ayrıca, geçici iskân yerleri oluşturmaya çalışmıştı. Nihayetinde yurdun farklı yerlerinde en az masrafla ve en hızlı şekilde “*iktisadi evler*” denilen binalar yapılmış; ayrıca numune köyler kapsamında toplu şekilde binalar inşa edilerek, yerleştirmeler gerçekleştirilmişti. Bu süreçlerde hazine kaynaklarından geniş şekilde yararlanılmıştı. Finansman konusuyla ilgili olarak dikkat çekici bir teşebbüs göç ve iskân odaklı bir bankanın kurulmuş olmasıydı. Ancak söz konusu banka faaliyete geçirilememiştir. Çalışmada, bazı aksaklıklara rağmen, sürecin başarıyla yönetildiği ve mesken krizinin, alınan tedbirler sayesinde bir süre sonra hafifletildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk İktisat Tarihi, Türk Finans Tarihi, Göçler, Mesken Buhranı, İktisadi Ev.

JEL Sınıflandırması: O15, O18, R23, R31.

MIGRATIONS, HOUSING CRISIS AND SOLUTION EFFORTS IN THE EARLY YEARS OF THE REPUBLIC OF TÜRKİYE: “ECONOMIC HOUSES” EXPERIENCE WITH FINANCIAL DIMENSIONS (1923-1930)

Abstract

This study examines the migrations experienced in the early years of the Republic and the resulting housing problem in economic and financial dimensions based on archival documents. The new Turkish State faced a significant housing problem due to the devastation caused by Greek occupation and the migrations that occurred as a result of the refugee agreement. The government tried to make the migrants productive in the shortest time possible, taking into account their professions. In order to meet the housing deficit, the government used the abandoned places and also tried to establish temporary settlements. Ultimately, buildings called “economic houses” were built in different parts of the country with the least expense and in the fastest way. Treasury resources were used extensively in these processes. A remarkable attempt regarding financing was the establishment of a bank focused on migration and settlement. However, the bank in question could not be put into operation. The study concluded that, despite some setbacks, the process was managed successfully and the housing crisis was alleviated after a while thanks to the measures taken.

Keywords: Turkish Economic History, Turkish Financial History, Migrations, Housing Crisis, Economic House.

JEL Classification: O15, O18, R23, R31.

¹ Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, e-posta: ahmetuzun@cumhuriyet.edu.tr, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3980-3914>

² Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, e-posta: guvendelice@cumhuriyet.edu.tr, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-8034-8896>

1. GİRİŞ

Cumhuriyete giden yol, Türkiye için her yönüyle zorluklarla dolu olmuştur. Savaş ve işgal döneminde ülke büyük bir yıkıma uğramış; ekonominin üretim kapasitesi büyük zarar görmüştü. İşgale karşı verilen mücadele zaferle sonuçlanmış, ancak işgalden kurtarılmış yerlerde düşmanın çıkardığı yangınlar (Yunan tahribatı) önemli bir *mesken buhranının* ortaya çıkmasına yol açmıştı (BCA 30.18.1.1/5.29.11, 1923). Öte yandan savaş ve işgal yıllarında gelen muhacirler ve Lozan Anlaşması'nın ardından kararlaştırılan nüfus mübadelesi, konut ihtiyacını hızla artırmıştı. İktisadi terimlerle ifade edilecek olursa, hem arz hem de talep kaynaklı bir mesken sorunu ortaya çıkmıştı. İşgal ve savaşın etkisi ve Pontus çetelerin çıkardığı yangınlar konut arzının daralmasına, Yunanistan'dan ve daha sonra diğer Balkan bölgelerinden gelen muhacirler ise konut talebinin artmasına yol açmıştı. Türkiye bu zorlu dönemde sorunu, konut işlevi görebilecek eldeki tüm imkânları kullanarak, terk edilmiş ve tamire muhtaç yapı stokunu devreye sokarak ve nihayetinde ucuz ve hızlı konut inşasına dayalı bir dizi tedbir alarak aşmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda eldeki misafirhaneler kullanılmış ve mevcut emlakın tamir edilerek ihtiyaç sahiplerine dağıtılması hedeflenmiştir. Ancak konut talebinin eldeki stokla karşılanması mümkün değildi. Bu durum yeni inşaatların gündeme gelmesini kaçınılmaz kılmıştı.

Dönemin yönetim kadroları, Türkiye'den ayrılan Rumların bıraktığı metruk emval için tamir faaliyetleri yanında yeni konutlar için çadır, kulübe ve baraka gibi basit yapıların, numune köylerin ve iktisadi hanelerin inşasına dayalı bir planlama yaptılar. Böylece kısa vadeli ve acil ihtiyaçları giderecek tarzda kamıştan yapıli kulübe görünümlü yerler inşa edildi. Kalıcı çözüm için ise “Numune Köyler” kapsamında toplu iskâna dönük yerler ve “İktisadi Evler” denilen belli özelliklere sahip konutlar, yurdun farklı bölgelerinde inşa edilmeye başlandı. Ucuz ve basit diye nitelendirilen bu evlerin, süratle tamamlanması için büyük çaba sarf edildi. Sürecin takibi *Mübadele İmar ve İskân Vekâletince* yürütüldü ve gereken parasal kaynak bu birim aracılığıyla tahsis edildi (BCA 272.0.0.11/19.95.23, 1924; 272.0.0.11/19.95.21, 1924). Bu süreç hayli zor ve karmaşıktı, çünkü göçmenlerin sevkinden, arazi dağıtımına, inşaat malzemesi temininden finansman sağlanmasına kadar çok sayıda işlemin koordinasyonu gerekiyordu. Zorluklara ve aksaklıklara rağmen, süreçte çok sayıda göçmenin muhtelif yerlerde iskânı sağlanabilmiştir.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde gerçekleşen göçler veya nüfus mübadelesi konusunda hayli çalışma yapılmıştır. Çalışmalarda göç ve mübadelenin değişik boyutlarına genişçe yer verildiği görülmektedir. Yerleştirmelerin nerelere ne şekilde yapıldığı, gelenlerin mesken, arazi ve tohumluk gibi ihtiyaçlarının nasıl giderildiği gibi konuların yanı sıra göçlerden kaynaklı mesken sorunu da bu tür çalışmalarda genişçe ele alınmıştır (Örn., Çapa, 1990:49-84; Öksüz, 2010:169-188). Bu kapsamda gelen nüfusun iskânında misafirhanelerin, tamir edilen evlerin ve yeni inşa edilen hanelerin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca literatürde numune köyler ve iktisadi evlerin inşaat süreçleri hakkında detay veren çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin Cengizkan (2004) bu dönemde, daha ziyade mimari yönleriyle konut meselesini ayrıntılı olarak incelemiştir. Bunun dışında konuyu sosyal ve siyasi yönleriyle bütün olarak ele alan çalışmalar vardır (Emgili, 2021:3-52). Ayrıca Cumhuriyetin ilk yıllarında köy sorunu gibi iktisadi konulara değinen çalışmalar, konut meselesine de yer vermektedirler (örn. Dik, 2016: 693-729). Ancak tüm bu çalışmalarda konunun ekonomik ve mali boyutları yeterince incelenmiş değildir. Oysa göç sürecinin yönetimi göçmenlerin acil ihtiyaçlarının karşılanması, herkese mesleğine uygun şekilde yer bulunması, gerekli alet ve edevatın sağlanması, mevcut evlerin tamiri ve yeni evlerin inşası büyük çaplı bir ekonomik ve finansal organizasyonu gerektirmekteydi. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, Cumhuriyet Arşivindeki belgelerden yola çıkılarak göç sürecinin bu detaylarını incelemek ve literatürdeki bu boşluğun giderilmesine katkı yapmaktır. Göç sürecinin iktisadi ve mali boyutlarını ve göçmenler için farklı bölgelerde inşa edilen iktisadi evlerin yapı detaylarını ve özellikle

de finansman boyutunu aydınlatmak, çalışmanın ana temasını oluşturmaktadır. Böylece iktisadi evler hakkında detaylı bir inceleme yapılırken, literatürde yeterli düzeyde incelemeye konu olmayan finansman yöntemlerine değinilmektedir. Bu kapsamda ayrıca arşiv belgelerinden hareketle mesken buhranının sebepleri, muhacirlerin iskânında uygulanan genel kurallar ve mesken temini için alınan tedbirler, özellikle konunun ekonomik yönlerini öne çıkararak ele alınmaktadır.

2. MESKEN BUHRANININ SEBEPLERİ

Cumhuriyetin ilk yıllarında ortaya çıkan ve bir süre devam eden mesken buhranı, esasen talep ve arz kaynaklı etkilere dayalıydı. Yunanistan’la varılan anlaşma sonucu Türkiye’ye gelen göçmenler (mübadiller) büyük bir konut açığı yaratmıştı. 23 Aralık 1923 tarihli belgede mübadeleye tabi Müslümanların sayısının yaklaşık 450 bin civarına ulaştığı belirtilmektedir (BCA 272.0.0.11/16.70.13, 1923). Kasım 1924 itibarıyla sadece Yunanistan’dan gelenlerin sayısı 390.737 kişiye ulaşmıştı (Çapa, 1990: 67). Aslında Türkiye’ye yönelik göçler 1877-78 Osmanlı-Rus Harbinden sonra artmaya başlamış ve Balkan Savaşları esnasında devam etmiş bir süreçti. Cumhuriyet’ten sonra ise bu kez ikili anlaşmalarla göçler sürmüştü ve 1923-1938 arasında Balkanlardan Türkiye’ye 793.912 kişi göç etmiştir (Öksüz, 2010: 187). Dolayısıyla mesken sorunu bu uzun dönemli göç hareketinin doğal bir sonucuydu. İşgal esnasında Yunanların çıkardığı yangınların mevcut yapı stokuna ciddi zararlar vermesi sorun daha da ağırlaştırmıştır. Bir muhacirin mesken talebiyle ilgili verdiği bir dilekçede, Balkan Savaşı esnasında Yunan hükümetinin 8 odalı evini yaktığını ve muhacir olarak geldikten sonra bu kez evinin işgal edildiğini belirtmesi, Yunan zulmünün boyutlarını göstermesi bakımından kayda değer bir örnektir (BCA 272.0.0.11/20.98.23, 1924). Savaşlar, eşkıyalık faaliyetleri ve yangınlar sadece binaların harap olmasına yol açmamış, aynı zamanda uzun bir müddet yeni bina yapılmasını da engellemiştir (BCA 272.0.0.80/3.3.17, 1924). Bu da konut arzının azalmasına yol açan bir başka faktöre işaret etmektedir. Ülkenin içinde bulunduğu zor ekonomik şartlar ise sorunun çözümü için atılacak adımlarda önemli bir kısıt yaratmaktaydı.

Mesken buhranının uzun süre devam etmesinde, çözüm için yapılan girişimlerde yaşanan aksaklıkların da rol oynadığı söylenebilir. Samsun İmar ve İskân Mıntıka Müdürü’nün Mübadele İmar ve İskân Vekâletine sunduğu bir raporda bu konuyla alakalı bazı detaylar yer almaktadır. Raporda Amasya’da yangınlardan kaynaklı mesken buhranının giderilmesi için görevlilerin ısrarlı çabalarına ihtiyaç duyulduğu ve halkın elinde parası olduğu halde yanan evlerini inşa edemediği ve yanan yerlerin uzun süre sonra haritası çıkarıldığı halde, uygulamaya konmadığı belirtilmişti. Arsa sahiplerinin evlerini kurmak için tasarruf edecekleri mahallerin kendilerine gösterilmesini ve inşaat için izin beklediklerinin belirtildiği raporda, bu sorunun acilen çözülmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir. Rapora göre, yeni binaların inşasına başlamak dışında bir çare yoktur. Çünkü memur ve halkın Rum ve Ermenilerden kalan emval-i metrukeye yerleştirilmesi etkili bir tedbir değildir. Bu da gelen muhacirlerin açıkta kalması anlamına gelmektedir. Diğer taraftan, yerli halkın kalan binalarda sıkışmasının doğuracağı zorluklar da hesaba katılmıyordu. Raporda, inşaatların hızla yapılabilmesi için halkı basın ve ilan yoluyla bilgilendirmek, bir İmar ve İskân Bankası kurmak ya da vilayetlerde muhacir iskânına müsait olmayan binaların satılarak elde edilecek meblağla kasaba ve köylerin imarını gerçekleştirmek, inşaat şirketlerinin tesisi için bir nizamname hazırlamak gibi bazı önerilerde bulunulmuştur (BCA 272.0.0.80/3.3.17, 1924). İlerleyen yıllarda alınan tedbirler, hükümetin yerelden gelen bazı önerileri değerlendirdiğini düşündürmektedir.

Yerelde yapılan bazı yanlış uygulamaların mesken sorununun aşılmasında ilave birtakım zorluklara yol açtığı söylenebilir. Nitekim hükümet, yangınlardan kaynaklı mesken buhranı nedeniyle devlet dairelerinin mülki amirlerce dağıtılması ve gelişigüzel işgallere kalkışılmaması yönünde bir karar

almak durumunda kalmıştı (BCA 30.18.1.1/5.29.11, 1922). Benzer şekilde, yerel unsurlar bazen iskân sürecinin aksamasına yol açacak işler de yapıyorlardı. Manisa’da bu yönde gelen bir şikâyetle, şehirde hala tefviz edilmeyen (devir işi bitmeyen) haneler olduğu halde, şehrin ileri gelen eşrafi ve zenginleriyle bazı memurların haneleri işgal ettiği ve bu konuda yapılan ihbarların yine bu kişiler tarafından engellendiği kaydedilmektedir (BCA 272.0.0/23.118.21, 1927).

3. MUHACİRLERİN İSKÂNINDA GÖZETİLEN TEMEL HUSUSLAR

Türklerin, tarihin pek çok döneminde göç hareketleriyle karşılaştığı ve iskân konusunda geniş bir birikime sahip olduğu söylenebilir. İskânlarda gözetilen ana husus, göçmenlere yeteri kadar maişet sağlayarak, onları en kısa sürede üretici hale getirmeye çalışmaktır. Osmanlı’nın son dönemlerinde artan göçler üzerine Dâhiliye Nezareti Muhacirin İdaresi detaylı bir program hazırlamış ve gelen göçmenleri 8 kısma³ ayırarak, her grubun iskânında yapılacak işlemleri ayrı ayrı tarif etmiştir (BCA 272.0.0.12/35.2.2, 1914). Birinci Dünya Savaşı yıllarında muhacirler, *adiyen* (olağan ya da alışlagelmiş şekilde) iskân edilmiş ve mevcut talimata göre kendilerine, bir hane ve 50-100 dönüm arazi veya 100-250 adet zeytin ağacı ve uygun miktarda bağ ve bahçe verilmişti. Dönemin koşullarında yapılan tahsisler, bir ailenin geçimini sağlayacak miktar dikkate alınarak kıymet itibarıyla genellikle 40-50 bin kuruşa ulaşmaktaydı (BCA 272.0.0.11/9.21.4, 1916). Bu yöntem Cumhuriyet döneminde mübadillerin iskânında da kullanılmıştır. Saruhan’da Kavala muhacirlerine *adiyen* iskân kapsamında tarla, bağ, bahçe dağıtılmış ve insanlar çadır altına alındıktan sonra evlerinin yapım süreci başlatılmıştır (BCA 272.0.0.80/4.10.1, 1925). Böylece *adiyen* iskân kapsamında, göç edenlere bir hane ile geçime yetecek kadar işyeri veya arazi, tarım aletleri vs. sağlandığı anlaşılmaktadır. Tefviz yoluyla mübadelede ise *adi* iskân dışında ilgililere ilave mal varlığı dağıtılmaktaydı (Sarı, 2011:18-19). Yunanistan’dan gelenler dışındaki muhacir ve mültecilere, memleketlerinde terk ettikleri emlak karşılığı bir şey verilmemekte ve bunlardan iskân hakkı olanlar *adiyen* yerleşime tabi tutulmaktaydı (BCA 272.0.0.12/41.45.4, 1925). Böylece mübadele anlaşması kapsamında gelenlerle diğer tür göçmenlerin iskânında uygulama farklılıkları ortaya çıkmıştır.

Mübadeleyle gelenlere yapılan yardımlar, onları bir an önce üretici duruma geçirme hedefini gütmekte ve bütçe imkânlarının kısıtlılığı nedeniyle tarım araçları ve aletleri, çift hayvanı ve tohum tedarikinde gerçekten muhtaç olanlara destek olunması istenmekteydi. Ayrıca her mültekte tedariki mümkün olan araçlar, komisyonlarca münakasa (eksiltme) yoluyla temin edilmekteydi. Zaruret ya da aciliyet hali görülmedikçe ve vekâletten izin alınmadıkça pazarlık usulüne başvurulmaması gerekmekteydi (BCA 272.0.0.11/17.80.13, 1924). Uygulamanın, ihtiyaçları en düşük maliyetle temin etme düşüncesine dayandığı söylenebilir.

Hükümet iskân işlemlerinin düzenli bir şekilde yürütülmesi için vilayetlerde mevcut metruk emvali ve ayrıca boş arazi miktarını tespit etmeye çalışmıştır (BCA 272.0.0.79/72.2.24, 1924). Vilayetlerden bu konuda bildirimler yapılmış ve böylece her mültekte ne miktarda yerleştirme olabileceği tahminen de olsa öğrenilmek istenmiştir (BCA 272.0.0.11/17.77.7, 1924). Ayrıca çıkarılan kanun ve yönetmeliklerle muhacirlerin sevkinden iaşelerinin sağlanmasına, toprak dağıtımından tarım aletlerinin satın alınmasına kadar her türlü muamelede uygulanacak esaslar belirlenmeye çalışılmıştır (BCA 272.0.0.12/41.45.6, 1924; 272.0.0.12/41.47.18, 1924). Tüm bu adımlar yerleştirme işlemlerinde sistematik ve karışıklıkların önlenmesi, herkesi kabiliyetine göre en hızlı biçimde en uygun yere yerleştirme hedefi için gerekli görülmekteydi.

³ Çiftçi, sanat erbabı, sanatsız fakat işe yarar olanlar, memurlar, çocuk ve yetimler, kocalı kadınlar, dul kadınlar, tedavisi olmayan hastalar.

Uzun, A. & Delice, G. (2024). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Göçler, Mesken Buhranı ve Çözüm Çabaları: Finansal Boyutlarıyla “İktisadi Evler” Deneyimi (1923-1930). *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 26(47), 709-726.

Göçmenlerin iskânı, tecrübelerin ışığında, sosyal ve iktisadi hususları göz önünde tutarak dikkatlice yürütülmeye ve yönetilmeye çalışılmıştır. 16 Nisan 1924 tarihli Mübadele Kanunu, mübadele ile gelenlere verilecek gayrimenkullerle ilgili düzenlemeler içermektedir (BCA 272.0.0.11/20.101.24, 1924). Mübadele İmar ve İskân Vekâleti, mıntika müdürlükleriyle istişare halinde süreci yönetmekte ve yerleştirilmeyenler varsa bunun sebepleri öğrenilmektedir (BCA 272.0.0.11/19.95.1, 1924). İlgili bakanlık muhacirlerin iskân mıntikalarına sevkinde onların zanaat ve zirai kabiliyetlerinin mutlaka göz önüne tutulması gerektiğini belirtmişti. Çünkü bu konuda yaşanan aksaklıklar yer değiştirme ihtiyacı ortaya çıkarmaktaydı (BCA 272.0.0.11/18.82.11, 1924).

Yerleştirmelerde geçici iskânın süratle sonlandırılması gözetilen hususlardan bir diğerydi. Mesela İzmir’de iskân edilmek üzere 3-4 aydır misafirhanede bekletilen muhacirlerin, *fuzuli meşgul* edilen hanelere bir an önce yerleştirilmesi istenmişti (BCA 272.0.0.11/19.94.22, 1924). Bu şekilde muhacirlere tahsis edilen binaların hemen boşaltılarak yerleştirmelerin yapılmasına dair Vekâletten muhtelif yerlere yazılar gönderilmişti (BCA 272.0.0.11/18.87.12, 1924). Muhacirlerin meslek, ihtisas ve kabiliyetlerine göre komisyonlar tarafından iskân mahallerine gönderilmesi, iktisadi hususlara öncelik verildiğinin açık bir göstergesiydi. Bu mahallere dağıtımdaki esasları ve önlemleri müzakere etmek için bir komisyon kurulması da kararlaştırılmıştı (BCA 30.10.0.0/123.872.14, 1923). İnegöl’de gayrimüslimlerden kalma iki köye tütüncü ve ipekçi 7-8 bin mübadilin yerleştirilmesinde buraların tütün, mısır ve benzeri ürünlerin yetiştirilmesine müsait, mümbit yerler olması belirleyici faktör olmuştu. Burada terk edilen hanelerin onarılması suretiyle en az 5 bin kişinin iskân edilmesi düşünülmüştü (BCA 272.0.0.11/17.77.9, 1924).

Daha önce de belirtildiği gibi, muhacirlerin süratle üretici hale getirilmesi yerleştirmelerde gözetilen temel öncelikler arasındaydı. Bu amaçla devlet nakdi destek vermekte ve ilgili yerlere para havale ederek, tohumluk ve fide teminine destek olunmasını istemektedir (BCA 272.0.11/18.82.12, 1924). 1924 yılı başlarında bunun için bir tamim hazırlandığı görülmektedir (BCA 272.0.0.11/17.77.4, 1924). Zanaat sahibi muhacirlere ise geçici olarak iş yeri temin edilmesi ve ayrıca gerekli olan malzemelerin alınmasında kredi desteği sağlanması gibi çeşitli kolaylıkları içeren bir talimatname hazırlanmıştı (BCA 272.0.0.12/40.43.17, 1923). Muhacirlerin iskânı için çıkarılan nizamname hükümlerince göçmenlere iskân edildikleri andan itibaren iki yıl vergi muafiyeti getirilmiştir. Muafiyetin kapsamı konusunda yaşanan anlaşmazlık üzerine, bunun tüm vergileri içerdiği belirtilmiştir (BCA 272.0.0.11/19.93.20, 1924). Öte yandan mübadillerin yanlarında getirdikleri menkul mallar ve ticari eşya da vergiden muaf tutulmuştur (BCA 272.0.0.11/18.82.6, 1924). Tüm bunlar nakit veya kredi desteği ve vergi muafiyetinin, göçmenlerin hızlıca üretici hale getirilmesinde yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir.

Muhacirler için örnek (numune) köylerin inşa edilmesi iskân sürecinde sosyal kaygıların (aile bütünlüğü, akrabalık ilişkilerinin sürdürülmesi) hesaba katıldığını göstermektedir. 1924 sonlarında hükümet, iskân mahallerinde akrabalık gerekçesiyle yer değiştirme isteklerinin artması üzerine bir tamim çıkarma gereği duymuştur. Böylece akrabalık bağları sadece anne, baba, birader, kız kardeş, oğul ve kız evlatla sınırlı tutulmuştur. Ayrıca yer değiştirme talep edenlerin Yunanistan’da da aynı kasaba veya köyde yaşamış olmaları hükmü getirilmişti. Aksi durumda, daha önce gelip tam üretici konuma erişenlerin bu yeni kişilere yardım edebilecek güçte olması isteniyordu. Hükümet bu tür nakillerin mali yükünden dolayı, kendi isteğiyle yer değiştirmelerde ilgililerin adı iskândan, iaşeden, tohumluk, zirai aletler, çift hayvanı, yakacak gibi yardımlardan feragat ettiklerini ve kabul edenlerin de iskân, iaşe ve her türlü yardımı yapacaklarını taahhüt etmesini istemişti. Yer değiştirmelerde iktisadi unsurlar göz ardı edilmemekte ve dolayısıyla iyi bir tütüncünün Samsun’dan, bağcı yeri olan Silivri’ye gitmesine izin verilmemektedir (BCA. 272.0.0.11/20.102.11, 1924). İktisadi kayıplar nedeniyle mübadillerin yerlerini

terk etmelerine izin verilmemesi konusunda başka yazılara da rastlanmaktadır (BCA. 272.0.0.11/21.106.23, 1925).

Muhacirlerin öncelikle mümkün mertebe iskâna en elverişli yerlere gönderildiği anlaşılmaktadır. Beyazıt, Van ve Hakkâri vilayetlerine yapılması düşünülen yerleştirmeler, buralarda mesken olmaması ve ayrıca inşaat için tahsisat yapılmaması nedeniyle gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla Rum diyarından geleceklerin Tercan’a sevk ve bu işlemin Müdafaa-i Milliye Vekâletinden sağlanacak kaynakla yapılması istenmişti (BCA 272.0.0.11/19.97.29, 1924). Anlaşılan, insanların meslekleri ve gönderilecek yerlerin tarımsal yapısına uyumu yanında hane mevcudiyeti de yerleştirmelerin yönünü belirlemede etkili olmaktadır.

Yerleştirme sürecinin detaylarına dair çok sayıda kayıt bulunmaktadır. Yerelden merkeze gönderilen raporlar veya yazılarda iskân sürecinin nasıl ilerlediği, ne gibi sorunlar yaşandığı, inşaatların durumu gibi konularda düzenli bilgiler verilmekteydi. Örneğin 18 Ağustos 1924’te Bafra’da 643 ve Alaçam’da 1.559 hanenin köylere yerleştirildiği, Eylül ortasına kadar 1.200 hane inşasının öngörüldüğü belirtilmişti. Yazı ekinde kimi hanelerin tamamlandığı, kimilerinin kısmen tamamlandığı kimilerinin inşasına ise yeni başlandığı aktarılmaktadır. Aynı yazıda 589 kişinin Giresun’da ikamet edildiği belirtilmişti. Çarşamba ilçesine sevk edilen 279 hanenin (1.040 kişi) bir kısmı köylerde iskân edilmiş ve kendilerine hane, arazi ve yolluk gibi destekler sağlanmıştır (BCA 272.0.0.11/19.91.21, 1924). Denizli’ye sevk edilen muhacirlere verilen arazi sayesinde binlerce dönüm yerde mısır ve tütün ekimi mümkün olmuştu (BCA 272.0.0.11/19.92.2, 1924). Aksaray’dan gönderilen raporda vilayet dâhilinde 805 hanede 3.382 muhacirin iskân edildiği belirtilirken, gidenlerle gelenler arasında meslek farklılıklarına dikkat çekilmekteydi. Gelen kişiler ev, bağ, bahçe, tarla, pulluk ve hayvan tedariki yoluyla üretici hale getirilmiş ve ayrıca bu kişilere Ramazan ve Kurban bayramları vesilesiyle çeşitli hediyeler verilmiştir (BCA 272.0.0.11/19.97.30, 1924). Hükümet iskân sürecinin nispeten ilerlediği bir aşamada vilayetlerden hem adiyen hem de diğer türlü yapılan yerleştirmelerin detayları hakkında (kaç hanede kaç kişinin yerleştirildiği, ne kadar arazi, bağ, bahçe, tohumluk vs. dağıtıldığı gibi konularda) bilgiler istemiştir (BCA 272.0.0.11/18.85.14, 1925). Benzer bilgi taleplerine ilerleyen tarihlerde de rastlanmaktadır (BCA 272.0.0.11/23.122.22, 1928). Bu da tüm sürecin yerel birimlerle yakın irtibat halinde yürütüldüğünü göstermektedir.

4. MESKEN TEMİNİ İÇİN YÜRÜTÜLEN FAALİYETLER

Muhacirlerin mesken ihtiyacını karşılamak için yapılan ilk girişim metruk emvalin tamir edilerek hak sahiplerine dağıtılmasıydı. Dolayısıyla Türkiye’den göç eden Rum ve Ermenilerin bıraktığı ya da başka sebeplerle metruk kalmış hanelere muhacirlerin yerleştirilmesi ilk dönemlerde yaygın bir uygulama olarak kullanılmıştır. Bu tür yerlerin başkaları tarafından çeşitli sebeplerle işgal veya meşgul edilmesi halinde, hemen tahliye ettirilmesi istenmekteydi (BCA 272.0.0.11/19.92.5, 1924; 272.0.0.11/19.92.21, 1924; 272.0.0.11./19.91.7, 1924; 272.0.0.11/17.76.27, 1924). Metruk evler genellikle tamire muhtaç durumdaydı. 1924’te hazırlanan bir talimatname ile mübadeleye tabi kişilerin iskân edilecekleri mıntikalarda bulunan metruk emval için çatı, merdiven, kapı ve pencere gibi küçük çaplı acil tamir masraflarının hangi esaslara göre yapılacağı belirlenmişti. İşlemlerin yürütülmesinden iskân mıntikalarında bulunan imar ve iskân komisyonları sorumlu olacaktı. Talimatname detaylarından anlaşıldığı üzere çatı, kapı, pencere, cam, menteşe, kilit, harici ahşap duvar kaplaması, kiremit aktarmaları ile iki katlı binalarda döşeme ve merdiven gibi cüzi bir onarımla oturuma uygun hale getirilebilecek evlerin iskâna açılması hedeflenmekteydi. Öte yandan tamiri mümkün olmayan ve yıkımı gereken binaların tespiti ilgili komisyonca yapılacak ve yıkımdan sonra çıkacak malzemenin miktar ve kıymeti ile yıkım masrafı tespit edilecekti. Tamiratta kullanılması mümkün olmayan enkaz satılabilecek

ve geliri, tamir işleri için sarf edilebilecekti. Enkazdan çıkmayıp ihtiyaç duyulan malzemenin satın alma yoluyla temini yine Komisyon tarafından yapılacaktı. Gerektiğinde usta ve işçi istihdam edilebilecekti. Tüm bu süreçler kayıt altına alınacak, malzeme ve işçilik giderleri gösterilecekti. Toplam tamir bedeli 250 lirayı aşmazsa komisyon emanet veya ihale yoluyla tamir işlemini başlatabilecekti. 250 lirayı aşan işlemler için İmar Vekâletinden izin alınması gerekiyordu. Tamir masraflarının yıkılan binaların malzeme satışlarından sağlanan kaynakla karşılanması ve yıkılan ve tamir edilen binaların hesaplarının ayrı ayrı tutulması karara bağlanmıştı. Komisyonlardan ayrıca cüzi ve büyük tamirata muhtaç bina ile yıkılması gereken bina sayısının belirlenmesi ve bunlar için sarfi gereken paranın tahmini olarak belirlenmesi ve bir ay içinde bildirilmesi istenmişti. Talimatnamede iskân edilecekler arasında inşaat işinden anlayanlar varsa, bunların yevmiye ile istihdam edilebileceği karara bağlanmıştı. Komisyonlardan, tamire muhtaç olmadığı halde boş durumda olan binaların da dikkatle korunması istenmişti. Bu tür binalardan muhacirler gelene kadar maliyece kiraya verilenler olabileceği, ancak kiralanmamış binaların tutulacak bekçiler vasıtasıyla mutlaka korunması gerektiği vurgulanmıştı. Gerekirse bekçiler bu boş hanelerin birinde kalabilecek ve onlara zaruret halinde bir miktar ücret verilebilecekti. Ücretler mal memurları vasıtasıyla karşılanacaktı (BCA 272.0.0.80/3.8.6, 1924). Muhacirlerin yerleştirileceği evlerin tamiri için ödenek gönderilmesine ilerleyen dönemlerde de devam edilmiştir (BCA. 272.0.0.80/4.10.7, 1927). Böylece hükümetin mübadele çerçevesine uygun şekilde öncelikle Yunanistan’da mal varlıklarını bırakanlara burada boş kalan mülkleri tahsis etmeye uğraştığı anlaşılmaktadır.

Metruk haneler dışında acil durumlarda iskân için çadırlar kullanılabilirdi. Ayrıca, çitten ve kerpiçten evlerin inşasına ihtiyaç olduğu da belirtilmişti. Konuyla ilgili bir raporda çeşitli yerlerde muhacirlerin çatı altına alınabilmesi ve zirai üretime yönlendirilmesi için hane yetmediğinde çadır, baraka ve kulübe türü yerlerde iskân işlemleri yapıldığı vurgulanmıştı. Raporda nerede ne miktar muhacirin hangi koşullarda iskân edildiği ve nerelerde yeni iskânların yapılabileceği ve ne kadar haneye ihtiyaç duyulduğuna dair bilgiler yer almaktadır. Bazı yerlerde hane başına 40 dönüm kadar iyi cins toprak verildiği, bazı yerlerde barakalar inşa edildiği belirtilmektedir. Bazı yerlerde çitten veya kerpiçten hane inşasıyla yeni yerleştirmeler olabileceği ifade edilmişti. İnşaat için gereken testere, keser, biçki, kazma ve kürek gibi malzemelerin ayrıca tedariki gerekmektedir. Muhacirlerin emeğinden yararlanılarak iki gözeli çitten veya kerpiçten bir evin yapım maliyeti 50-60 lira arasında olabilecekti. İnşa edilen evlere rağmen, hâlâ yerleştirilemeyen muhtaç kesim için çit ve toprak hanelerin yapılmasına ve kış gelmeden inşaatların bitirilmesine dikkat çekilmekteydi (BCA 272.0.0.12/42.52.12, 1340).

Görüldüğü üzere kalıcı meskenlerin hazır edilmesine kadar çadır, baraka ve kulübe gibi basit yapılardan yararlanılmaktaydı. “Hoğ” adı verilen bu tür kulübe veya baraka türü evlerin inşası için de düzenlemeler yapılmıştı. Örneğin Kozan’da bu amaçla yapılacak evlerin teknik detayları belirlenmişti (BCA 272.0.0.80/3.7.24, 1924). Adana’ya sevk edilen muhacirler için planlanan 800 adet kulübenin yapımına talipli çıkmamış ve bunun üzerine inşaatın kısım kısım ve pazarlık usulüyle yapılması kararlaştırılmıştır. Yazıda işgal esnasında metruk yapıların çoğunun tahrip edildiği, bir kısmının ise malzemesinin satıldığı ve dolayısıyla buralara iskân yapılamadığı belirtilirken, çiftliklere yerleştirilen muhacirler için de ev inşasına gerek duyulduğu vurgulanmıştır (BCA 30.18.1.1/10.42.16, 1924).

Muhacirlerin çatı altına alınıp üretime geçirilmesi sürecinde Hükümet oldukça kararlı bir görüntü vermekteydi. 1924 Ağustos sonunda Samsun, İstanbul ve Adana’nın da içinde olduğu 13 mıntıka müdürlüğüne gönderilen bir yazıda, kendi bölgelerinde bulunan muhacirlere en geç 15 Eylül’e kadar arazi dağıtılması, Eylül sonuna kadar çatı altına girmelerinin sağlanması istenmişti. Görevi bu şekilde tamamlayamayan müdürler sorguya çekilecekti (BCA 272.0.0.11/19.92.20, 1924). Süreçte yaşanabilecek olumsuzlukları en aza indirmek için kanun ve nizamnameler hazırlanmaktaydı. Örneğin

zanaatkâr muhacirlere alet, edevat ve sermaye dağıtımını düzenleyen bir kararname çıkarılmıştı. Kararnamede işyeri temininden gerekli araçların mubayaası ve dağıtımına kadar pek çok işlemin nasıl icra edileceği belirtilmekteydi (BCA. 272.0.0.11/18.84.15, 1925). Muhacire dağıtılacak hayvanların mahallinden veya yurtiçinden tedariki mümkün olmadığı zaman yakın bölgelerden temin yolları araştırılıyordu. Trakya bölgesine yerleşecek muhacirler için gerekirse Bulgaristan’dan hayvan satın alınması uygun görülmüştü (BCA. 272.0.0.11/18.83.21, 1924). Hükümet hızlı ve düzenli yerleştirmeler için bir taraftan sürekli yeni kararlar alırken, diğer taraftan da eldeki tüm alternatifleri değerlendirme yoluna gitmekteydi.

4.1. Numune Köyler Kurulması

İskân sorununa çözüm bulma adına geliştirilen bir yöntem de örnek/numune köyler kurulması projesiydi. Yunanistan’dan gelenler için ilk etapta Kasım 1924’e kadar Samsun’da 7 numune köy yapılmıştı ve bunlardan her biri 50 evden oluşmaktaydı (Çapa, 1990:66-7). Örnek köyler, mübadele ile gelenlerin yoğun olarak yerleştirileceği yerler için düşünülmüş ve bu amaçla belli alanlarda Hazine arazilerinin tahsisi yoluna gidilmiştir. Bu tür köylerin Bursa, Ankara, Ayaş, İzmir, Antalya, Saruhan gibi pek çok yerde ihdas edildiği görülmektedir (Dik, 2016:724). Eres’in (2016:178-180) verdiği bilgilere göre, numune köylerin ihdası yıkık Rum köyleri üzerinde veya yıkık ve terk edilmiş Müslüman köyler üzerinde tekrar inşa edilerek ve yerli halkı buralara döndürerek ve ayrıca verimli boş arazilerde mübadiller için yeni köyler kurarak gerçekleştirilecekti. Yazar, arşiv kaynaklarına dayalı olarak 1924’te ülkenin muhtelif yerlerinde 40 kadar numune köy uygulamasının başlatıldığını belirtmektedir. Ayrıca köylerin 200 hane olarak tasarlanmasına rağmen, fiilen 50 haneli yapıldığı ve bir okul ve mescit ihtiva etmesine özen gösterildiği vurgulanmaktadır.

Numune köyler belli bir plana göre meydan, cami, okul, pazaryeri, çeşme, dükkân ve ev gibi yapıları içerecek şekilde tasarlanmıştı. Ayrıca her hane için geçimlerini sağlayacak şekilde arazi tahsis edilmesi, her köyün 100-200 hane arasında olması, köy seçiminde arazi verimliliği ve coğrafi özelliklerin dikkate alınması gibi hususlar köylerin ihdasında öne çıkan düşüncelerdi (Emgili, 2021:29-35). Dolayısıyla Numune köy uygulamasında, aralarında akrabalık bağları olan mübadilleri birbirinden ayırmamak ve böylece aynı köyden gelmiş kişileri aynı mekâna yerleştirmek düşüncesi etkili olmuş gözükmektedir.

Numune Köy inşasına aktif yerleştirmelerin bitiminden sonra da devam edildiği yönünde kayıtlar vardır. Nitekim 1928’de çıkarılan bir kanunla Yahşihan’dan Eskişehir’e kadar olan boş ve düzlük arazide bu tür köyler kurulması kararlaştırılmıştı. Muhacirlerin iskânı için kurulması düşünülen bu köylerin ülke ziraatına ve ekonomisine katkı yapması bekleniyordu. İcrası ve inşası yıllara yayılacak bu girişim için, Hazine’ye ait arazilerin iskân amaçlı tahsisi ve özel mülkiyette olan arazilerin istimlak edilmesi veya pazarlık yoluyla satın alınması yöntemi benimsenmiştir (BCA 30.18.1.1/28.29.12, 1928).

4.2. İktisadi Evler Deneyimi

İktisadi evler, muhacirlerin kalıcı konut sorununa hızlı ve düşük maliyetli çözüm bulma arayışları çerçevesinde gündeme gelmişti. Çünkü Bütçe kaynaklarının kısıtlılığı yanında, binlerce muhacire kısa sürede konut bulma ihtiyacı bu arayışı zorunlu hale getirmiştir. İhsaniye Mahallesinde (Mersin) muhacirler için *ikiz ev* şemasına uygun olarak yapılan iktisadi haneleri inceleyen bir çalışmada, yapı planının mahremiyetin korunması, birlikte yaşamının sürekliliğinin sağlanması ve maliyetin en aza indirilmesi anlayışına dayalı olduğu belirtilmektedir. Nitekim bu amaca uygun olarak baca ve çatı ortak çözümlenmiş, dış duvar sayısı azaltılmış ve böylelikle masrafları düşürerek hızlı inşaat yapılmasına çalışılmıştır (Dizdar, 2009:125).

Dördü bir arada inşa edilecek iktisadi evler için bazı şartlar belirlenmişti. Buna göre baca taştan yapılacak, iç ve dış diğer bölme duvarlar ahşap ve keçe ve payandalar arası örülerek yapılacak; kapılar çivileme ile, pencereler adi cinsten, sıvalar samanlı çamurdan olacak, çatı tahta üzerine kiremitle olacak ve ormana sahip yerlerde ince tahtadan yapılacaktır (BCA 272.0.0.80/3.9.3, 1925). İnşaat detaylarının belirlenmesi maliyetleri düşük seviyede tutma açısından gerekli görülmekteydi.

İktisadi hanelerin inşa süreciyle ilgili belgelerden ülkenin farklı yerlerinde yapılan binalar hakkında birçok detay öğrenmek mümkündür. Burhaniye, Bursa, Samsun ve Adana gibi ülkenin farklı yerlerinde bu tür hanelerin inşası ve bunun gerektirdiği ödeneklere yapılan yazışmalar hayli bilgi içermektedir. Mübadele, İmar ve İskân Vekâletince Karesi Vilayetine gönderilen bir yazıda, kararlaştırılan şekilden başka tarzda inşaata bütçenin uygun olmadığı belirtilmişti (BCA 272.0.0.80/3.8.14, 1925). Dolayısıyla iktisadi haneler inşa etme girişimini, esasen göç ve mübadeleye bağlı olarak konut ihtiyacının yükselmesine karşı ekonomik çözüm bulma gayretlerinin bir yansıması olarak görmek mümkündür. Samsun Vilayetine gönderilen yazıda, evsiz muhacirler için kıştan önce basit ve ucuz haneler yaptırılmasının kararlaştırıldığı belirtilmektedir. Dolayısıyla Vekâlet'ten daha önce gönderilen tahsisattan nerelere ne miktar hanenin yapıldığı, nerelerde yapılmaya devam edildiği ve ne zaman bitirileceği gibi konularda bilgi istenmekteydi (BCA 272.0.0.11/19.95.23, 1925). Bu tarihlerde Samsun'a vapurla 100 adet baraka ev naklinin yapıldığı bilgisi verilmektedir (BCA 272.0.0.80/3.7.23, 1924).

Isparta vilayetinde Kılınç ve Gönen köylerindeki muhacirler için yapılmakta olan iktisadi evlerin detaylarına dair ayrıntılı bir cetvel sunulmuştur. Burada kaç tane evin hangi inşaat aşamasında olduğuna dair bilgiler yer almaktadır. Temelleri hazır edilen, duvarları tamamlanan, çatısı veya döşemesi bitirilen ya da tavanı, sıvaları, bölme duvarları sona eren evlerin sayısı cetvelde ayrıntılı gösterilmiştir (BCA 272.0.0.80/3.9.7, 1925). Adana Vilayeti İskân Müdürlüğü'nden ulaşan yazıda, iktisadi hanelerin inşaat ve tamiratıyla ilgili aylık cetvellerin hazırlanıp gönderildiği ve ayrıca numune köy inşaatına ait ayrıntılı defterin daha sonra hazırlanacağı bildirilmektedir (BCA 272.0.0.80/3.9.5, 1925). Hükümet her bölgede hem inşaatların hızını hem de masrafların seyrini bu yazılarla yakından izlemekteydi.

1925 yılı Mart ayı ortalarında çok sayıda vilayetten iktisadi hanelerin durumu ve yapılan tamiratlar ile gönderilen paraların sarfi konusunda telgrafla bilgi istenmiştir. Cevabi yazılarda vilayetler, kendi bölgelerinde yürüttükleri iskân, tamir ve inşaat gibi işlere dair hükümete bilgiler ulaştırmıştır. Örneğin, Ordu'da merkez köylerde iskân edilen 56 hane muhacir için mesken ihtiyacı belirtilmekte ve bu amaçla Tepe-i Bala köyünde 30 iktisadi hanenin inşaatı için kaynak istenmektedir. Ordu Valisinin diğer yazısında Ünye kazasında 15 hanenin merkezde ve 90 hanenin ise iki köyde arazi dağıtılarak iskân edildiği, ancak bu iki köyün Pontus eşkiyası tarafından yakıldığı için mesken buhranı yaşandığı ve dolayısıyla merkez kazaya 9 saat mesafesi olan Kiraztepe'de 50 iktisadi hane inşasının gerekli olduğu belirtilmektedir. İstanbul Valisi ise hanelerin tamiri ve Üsküdar muhacirleri için toplamda 44.900 lira tahsisat talep etmiştir. Burdur, İçel, Tokat gibi birçok yerden gelen telgraflar hem iktisadi hem de metruk hanelerin tamirâtı konularında bilgiler vermektedir. İçel Valisi muhtelif yerlerde 85 hane için toplamda 3.514 lira tamirat masrafı gerektiği ve ayrıca bir iktisadi hane inşaatına gerek olduğunu belirtmektedir. Tokat'ta 472 iktisadi hanenin tamamlandığı ve 455 hanenin inşasına devam edildiği bildirilmişti. 44 bin lira havale gönderilen Tokat'ta inşaatlar için 6 bin lira kaldığı ve binaların tamamlanması için 27.300 liraya gerek olduğu belirtilmektedir. Karesi'den gelen yazıda tamirat için önceki yıl gönderilen tahsisattan 28.218 lira harcandığı, bu yıl için aynı amaçla 15 bin liraya gerek olduğu vurgulanmaktadır. İktisadi haneler için gönderilen 40 bin liranın zamanında ulaşmaması nedeniyle, Burhaniye kazası için tahakkuk eden bin lira hariç sarfiyat yapılamadığı ve inşası planlanan 236 iktisadi hanenin yapılması

için havalenin yenilenmesi ve zamanında ulaşması gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca tecrübelerden hareketle hangi mevkide olursa olsun, iktisadi hanelerin 50-150 lira arasında mal edilmesinin mümkün olmadığı belirtilmektedir. Ormanların inşaat mevkiine birkaç saat uzak olması nedeniyle nakliye ve amele masrafları yüksek düzeylerde seyretmekteydi. Dolayısıyla iki odalı çit evler bile 250 liradan aşağı inşa edilemezdi (BCA 272.0.0.12/44.68.7, 1925). Bu bilgiler iktisadi haneler için ön görülen inşaat maliyetlerinin tüm bölgelere uygun olmadığını ortaya koymaktadır.

Bursa'dan gelen bilgilere göre şehre gönderilen 527.255 liradan 259.949 lirası, tamirat ve inşaaata sarf edilmiş ve ellişer haneli iki yeni köy inşa edilmiştir. 3.659 hanede küçük çaplı tamirat yapılmış ve 140 adet sac ve ahşap baraka ile iktisadi hane kurulmuştur. 219.355 lira diğer masraflar için sarf edilmiştir. Kalan 47.951 liranın ise tahakkuk ettirilemediği ve bunun için Divan-ı Muhasebatın emrine ihtiyaç olduğu belirtilmişti. Ayrıca bu yapılanlar dışında şehirde 1.197 iktisadi haneye daha gereksinim olduğu vurgulanmıştı. Bu haneler Bursa merkez köylerinde (339), Mudanya (160), Gemlik (150), Karacabey (448), Mustafakemalpaşa (50) ve Orhangazi (50) kazalarında inşa edilecekti. İktisadi hanelerin birim başına maliyetinin 250 liradan aşağı olmayacağı hesaplanmıştı. Dolayısıyla, bu hesap üzere kalan meskenlerin tamamlanması için 299.250 liraya ve tamiri gereken (Bursa merkez, Mudanya, Gemlik, Orhangazi, Karacabey ve Mustafakemalpaşa kazalarında bulunan) 1.698 hane için de hane başına ortalama 100 liradan 169.800 liraya ve toplamda 469.050 TL'ye ihtiyaç olduğu belirtilmişti (BCA 272.0.0.12/44.68.7, 1925). Bursa'ya yapılan tahsisatın nispeten yüksek olması, burada mesken krizinin daha büyük boyutta hissedildiğini göstermektedir.

İktisadi evlerle ilgili 10 Şubat 1925 tarihli talimatnamede bir süre sonra değişikliğe gidilmiştir. Buna göre vilayetlerde yapılacak iktisadi evler için her bir parti 10 bin TL'yi aşmayacak şekilde münakasa ilan edilmesi ve eğer talipli çıkmaz ise inşaatların pazarlıkla veya emaneten gerçekleştirilmesi kararlaştırılmış ve ayrıca nerede ne miktar hane yaptırıldığına bildirilmesi istenmiştir (BCA 272.0.0.80/3.9.15, 1925). Bu arada Ordu vilayetinde iktisadi hanelerin her biri için verilen 150 liralık desteğin iki odalı tek haneler için mi yoksa dört odalı çift haneler için mi olduğu konusunda tereddüt yaşanmış ve konu üzerine gönderilen yazıda iki haneli için olduğu belirtilmiştir (BCA 272.0.0.80/4.10.3. 1925).

İktisadi evlerin inşa edildiği önemli mevkilerden biri de Samsun'du. Şehrin Fen Heyeti Müdürü ile İskân Dairesinin birlikte hazırladığı program çerçevesinde inşaatların yürütüldüğü ve programda zamanla tadilata gidildiği anlaşılmaktadır. Konu hakkında Dâhiliye Vekâletine gönderilen Canik Valisi imzalı yazıda, inşa edilmekte olan iktisadi haneler için özetle şu bilgiler verilmektedir (BCA 272.0.0.11/22.109.2; 1926):

- 1) Başlangıçta 652 iktisadi hanenin inşası kararlaştırıldığı halde, daha sonra yapılan eklemelerle bu sayının 664'e çıkarılması gerekmiştir.
- 2) Hanelerin iskelet halinde inşası ve etrafının çitle çevrilmesi düşünülüp ona göre masraf tahmini yapılmasına rağmen, çit tedarikinde sorunlar olacağı anlaşılınca bundan vazgeçilerek evlerin sadece dıştan kaplama tahtalarla kapatılması mecburiyeti ortaya çıkmıştır.
- 3) Üç köyde (Taflan, Beylik, Kurugökçe) bazı malzemelerin bulunmayışı dikkate alınmadan inşa masrafı yüz ellişer lira öngörülmüştür. Ancak, buraların merkeze uzaklığı nedeniyle malzeme nakliye masrafı artmış ve inşaatların bu miktar para ile tamamlanması mümkün olmamıştır.
- 4) Kışın yaşanan şiddetli fırtınalar bilhassa Taflan ve Beylik köylerinde 4 bin lira kadar hasara yol açmıştır.

5) Bafra’da inşaat masrafı Fen Heyeti Müdürlüğü ile müteahhit arasında belirlenen fiyata göre hesap edilmiş, ancak daha sonra müteahhidin çekilmesi nedeniyle inşaat masrafı artmıştır.

6) Önceki yıl sonlarında inşaat için Rafet Beyle anlaşılmış, ancak fesih işlemi nedeniyle Kurugökçe köyündeki müteahhidin malzeme bedeli olarak sunduğu 5.900 lira bu yıl bütçesinden ödenmiştir.

7) Baraka inşaatı için 4 bin lira kadar harcama yapılmıştır.

8) Telgrafla arz edildiği üzere, 3 bin liralık bir harcama Çarşamba Mal Sandığına tenkis edilmiştir.

9) İlave talep edilen 40 bin liranın yarısı 1,4,6,7 ve 8. maddelerde ve diğer yarısı da 2,3 ve 5. maddelerde belirtilen sebeplerle ortaya çıkmıştır.

Samsun’a gönderilen 260 bin liranın 122 bin lirası numune köylere sarf edilmiştir. Kalan 138 bin liranın 3 bini 8. maddede belirtildiği üzere tenkis edilmiş ve 4 bin lira da barakalara sarf edilmiştir; böylece geriye 131 bin lira kalmıştır. Bu meblağ 664 haneye bölündüğünde her hanenin 198 liraya mal edilmesi gerekmektedir. Düzenlenen program gereği 652 hanenin kaplamasız olmak şartıyla 138.300 lirayla inşası gerektiğinden, her hane için ortalama maliyet 212 lira olmaktadır. Ancak, her haneye düşen 198 liranın, daha önce kaplama yapılmayacağı göz önüne alınırsa, tahmin edilen meblağdan da düşük olduğu açığa çıkmaktaydı. İktisadi haneler için talep edilmiş olan 131 bin liraya 40 bin daha eklenirse, 664 hane için toplamda 171 bin lira sarf edilmiş olacaktır. Böylece hane başına ortalama maliyet 257 liraya erişeceğinden, her hane için program gereği belirlenen miktara 45 lira eklenmiş olacaktır. Ancak bu rakamın, her hane için gereken kaplama bedelinden bile daha düşük olduğu hesap üzere açığa çıkmaktadır. Böylece raporda inşaatın öngörülenden daha ucuza mal edildiği ve iyi bir idare gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Yazıda ayrıca numune evleri, baraka inşaatı ve tamiratlar hariç tüm vilayette dağınık halde bulunan 24 köyde, kalanı süreç içinde tamamlanmak üzere 415 adet iktisadi hanenin inşaatının bitirilmiş olduğu vurgusu vardır.

İlerleyen yıllarda iktisadi evlerle ilgili Samsun’dan ulaşan bir yazıda, buralara yerleştirilen bazı mübadillerin bu haneleri tefvize talip oldukları belirtilmektedir. Mevcut haneler, evrakı metrukeden olmadığı için, tefvizinin mümkün olup olmayacağı konusunda hukuki mütalaa istenmiştir. Bu konuda iktisadi hanelerin tefvizi hakkında 18 Mart 1928 tarihinde tebliğ edilen (Dâhiliye) Vekâlet Hukuk Müşavirliği mütalaanamesinin esas alınması istenmiştir (BCA 272.0.0.13 /84.31.16, 1929).

Saruhan’da yapılması planlanan iktisadi hanelerin dışı ahşap kaplama, içi sıvasız, basit, iki odalı ve birer sofalı olarak o anki rayiciyle 310 liraya inşa edilebileceği valilikçe merkeze iletilmiştir. Mutfak, hela, koridor ve sıva gibi detayların hesaba katılmadığı inşaatlar için yapılması planlanan harcamaların tüm ayrıntıları bir rapor haline getirilmiştir (BCA 272.0.0.80/4.10.1, 1925).

İktisadi evlerin inşa sürecinde vilayetlerden kaç çift haneye ihtiyaç duyulduğu ve bunların nerelere inşa edilmesinin planlandığına dair bilgiler de istenmişti (BCA 272.0.0.80/4.10.16, 1927). Yerelden bu tür bilgilerin düzenli olarak talep edilmesinin bir sebebi merkezi bütçeden bu amaç için ayrılacak kaynağın doğru şekilde tespit edilmesi olabilir. Urfa, Van ve Diyarbakır vilayetlerinden inşa edilecek iktisadi hanelerin keşifnameleri istenmiştir (BCA 272.0.0.80/4.10.20, 1927). Samsun’da 1927’de yapılacak iktisadi hanelerin sözleşmeleri merkezce kabul edilmiştir. İzin için çekilen telgraflarda şehirde Tepecik, Kavacık, Çatalarmut ve İlyasköy gibi yerlerde iktisadi hanelerin inşa edildiği ve edilmekte olduğu bilgisi bulunmaktadır. Mukavelesi yapılacak toplam hane sayının 30 çift

idi. Hanelerden her biri için sözleşmede esas olan bedel ise 597 lira 40 kuruştur (BCA 272.0.0.80/4.11.2, 1927). İktisadi haneler Bafra’da da inşa edilmiştir. Burada 1927’de yapılan iktisadi evler için tahsis edilip senesi içinde kullanılmayan 4.723 liranın, mevcut sene bütçesinin önceki yıl borç fazlasından havalesi istenmişti (BCA 272.0.0.80/4.11.8, 1927). Benzer şekilde, Çorum Sungurlu’daki iktisadi haneler için de sene tahsisinden fazla yapılan 737 lira ödeme için mahsup işleminin yapılması talep edilmiştir (BCA 272.0.0.80/4.11.11, 1927).

Mersin’de Kızılyar Mevkiinde bulunan Yuvanaki çiftliğinde 10 çift iktisadi hane inşasına başlanmış ve bunun için Vilayetçe 6.099 lira gönderilmesi talep edilmiştir. Konuyla ilgili yazışmalarda Yuvanaki Çiftliğinde Demirhisar Mübadele Muhacirleri için 6 çift numune ve 6 çift iktisadi hane inşa edildiği ve buralara 24 ailenin yerleştirildiği belirtilmektedir. 19 hanenin meskûn olduğu kulübe veya baraka türü yapıların çok kötü koşullarda olması nedeniyle böyle bir talebin yapıldığı yazının detaylarından anlaşılmaktadır (BCA 272.0.0.80/4.10.18 1927).

Kocaeli Valiliğinden hükümete ulaşan bir yazıda yapılan ve yapılmakta olan tek ve çift iktisadi hanelerin ihalelerine talipli çıkmadığı ve ayrı ayrı pazarlık suretiyle ihalelerin mümkün olmadığı belirtilmiş ve inşaat mevsiminin geçmekte olduğu, dolayısıyla inşaatların gecikmesini ve harap olmasını engellemek adına emaneten yaptırılması gerektiği vurgulanmıştır. Fakat Heyet-i Vekiliye Kararnamesi olmadıkça bu yolla harcama yapılması kanuna aykırıydı. Dolayısıyla acilen bu kararnamenin gönderilmesi istenmişti. Vilayet bünyesinde ayrıca Komisyon kararıyla inşaatlar için depolardaki malzeme dışında 100 metreküp kereste ve 14.600 kilo sac temin edildiği de belirtiliyordu. Vilayete gönderilen yazıda malzemesi mevcut olup başlanılan, kısmen başlanılıp tamamlanamayan ve yeniden başlanması gereken tüm hanelerin bir an önce bitirilmesi ve muhacirlerin iskânlarının temin edilmesi için 25 bin liranın havale edildiği belirtilmiş ve ilgili kararname ek olarak gönderilmiştir. Yazıda inşaatların sene içinde tamamlanması istenmiş ve henüz başlanılmayan hanelerin 2,5 metre yükseklikte olması, inşaatla yereldeki malzemelerden yararlanılması ve sıva ve kapılarla ilgili bazı işlemlerin icrası istenmiştir (BCA 272.0.0.80/4.11.12, 1927). Hükümetin bu kararında, yine inşaatların en kısa sürede ve en düşük maliyetle bitirilmesi anlayışının etkili olduğu söylenebilir.

Amasya ile yapılan bir yazışmadan iktisadi evlerin *eşhas-ı menkule* için yaptırıldığı belirtilmektedir. Amasya Valisi bu tarz hanelerin inşaatı sırasında görev yapacak geçici bir memurun istihdamına gerek olduğunu belirtmişti. Ancak böyle bir atama yapılabilmesi için Heyet-i Vekiliye Kararnamesi gerekliydi. Yazıda o an için İstanbul, İzmir, Bursa, Antalya, Konya, Kayseri, Balıkesir, Denizli, Manisa, Adana, Mersin, Kastamonu, Tokat, Isparta, Amasya, Aksaray, Çankırı, Afyonkarahisar, Çorum, Kırşehir, Bolu, Tekirdağ Burdur, Kütahya, Niğde, Aydın ve Kocaeli vilayetlerinde atamaya uygun kişiler bulunduğu belirtilmişti (BCA 272.0.0.80/4.11.14, 1927). Öte yandan zamanla tamir ve inşa işlerine nezaret etmek üzere memur görevlendirildiği de anlaşılmaktadır. Nitekim Mersin’de tamir ve yeniden inşa edilecek muhacir hanelerinin keşifnamelerine ve tamir ve inşaat işlerine nezaret etmek üzere bir memur görevlendirilmiş ve kendisine üç ay için 188 lira 86 kuruş ücret ödenmiştir (BCA 272.0.0.80/4.11.17, 1927). Suşehri merkezinde ise daha önce inşa edilmiş olan 14 iktisadi hanenin tamiri ve eksikliklerinin giderilmesi için keşif sonucu 1.268 liralık bir havaleye ihtiyaç duyulduğu belirlenmiş ve ilk etapta 716 lira gönderilmesi öngörülmüştür (BCA 272.0.0.80/4.12.9, 1927). Adana’da 1927’de yaptırılan haneler için inşaat malzemesi bedeli olarak 141 lira ödendiği belirtilmiştir (BCA 272.0.0.80/4.11.18, 1927).

Denizli ve çevresinde erken zamanlardan beri muhacir yerleştirme işlemleri yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Şehirde 1925 yılından itibaren iktisadi hanelerin inşa ve tamirine dönük faaliyetler yürütülmüştü. 13 Haziran 1926 tarihli Denizli Vali Vekili imzalı yazıda bu yıl boyunca vilayet

merkezinde 20, Sarayköy kazasında 10, Honaz nahiyesinde 10 olmak üzere toplam 40 iktisadi hane için 12 bin lira; yine buralarda en çok tamire muhtaç 45 hane için de 5 bin lira havale talep edilmiştir. Bu talep üzerine 1 Temmuz 1926’da vilayette en ziyade tamire muhtaç olan 45 adet metruk hanenin onarımı için 4 bin lira havale edildiği belirtilmektedir. Öte yandan Çivril’de inşası süren iktisadi haneler için 3.600 lira gönderildiği ve inşaatların çatı kısmına kadar gelindiği, ancak sarfi tahakkuk etmeyen 1.862 liranın, sene sonu nedeniyle tenkis edildiği ve inşaatların tamamlanması için bu meblağın gönderilmesi istenmiş ve bu, uygun bulunmuştur. Çivril’deki inşaatların bir yıl önce başladığı belirtilmektedir. 17 Ağustos 1927’de bu kez Denizli Valiliği 150 çift iktisadi haneye gerek olduğu yönünde bir yazı göndermiştir. Firar edip sonra belirlenen mahallerine gelen ve açıkta bulunan mübadele Kıptileri, şark mültecileri ve sürgünleri için inşası planlanan hanelerin, devam eden ve biten inşaatlar göz önüne alınarak, daha sonra 100 adet olması düşünülmüştü. Konu hakkında Denizli Valisinin verdiği bilgiler, şehirde artık iskâna elverişli hane olmadığı ve dolayısıyla yeni yerleşimler için mutlaka ev inşasına ihtiyaç olduğu yönündeydi. Balkan Harbini müteakip ve Lozan Anlaşmasından sonra şehre gelen mübadillerin Rum göçmenlerden kalan metruk hanelere yerleştirildiği ve kendilerine yeteri miktarda arazi, bahçe, çift hayvanı ve tohumluk dağıtıldığı ve bu sayede üretici hale getirildikleri belirtilmektedir. Vilayat-ı Şarkıye’den gelen kişilerin günün en önemli meselesi olduğunu ifade eden Vali, bir süre daha buradan gelen mültecilerin ve yangın-zedelerin iskânına devam edildiğini aktarmaktadır. Dolayısıyla merkezde ve çevrede bulunan muhacirler için iskâna uygun hane olmadığı vurgulanmaktadır (BCA 272.0.0.80/4.12.3, 1927). Bu bilgiler yerleştirme işlemlerinin bölgelere göre farklı ilerlediğini, yeni göçlerin yeni talepler ortaya çıkardığını göstermektedir.

5. İSKÂN VE MESKEN YAPIM FAALİYETLERİNİN FİNANSMANI

Mesken sorunu ve muhacirlerin iskânı hükümet için ciddi bir finansman ihtiyacı ortaya çıkarmıştı. Çünkü sorun sadece göç edenlere mesken sağlamakla sınırlı değildi; aynı zamanda sürecin idari harcamalarını karşılamak, göç edenlere tarım araçları, hayvan, tohumluk vs. tedarik etmek ve sosyal bazı gereksinimleri karşılamak gibi büyük çaplı bir süreç yönetimi gerektirmekteydi. Ayrıca Anadolu’da işgal nedeniyle evleri yakılmış çok sayıda insan bulunmaktaydı ve bunlar, evlerinin yeniden yapılması için yardıma muhtaç durumdaydı. Örneğin Orhangazi Kasabası için hazırlanan bir defter, işgalde 601 hanenin yakıldığını ve onlarca kişinin ev için yardıma muhtaç olduğunu göstermekteydi. Fakir ve yardıma muhtaç olanlar için 1.250.500 kuruş gerektiği hesaplanmıştı. Şehirde 337 hanenin inşaatının henüz başlamadığı, 212 hanenin ise inşaatı başlayıp tamamlanmamış olduğu belirtilmekteydi. Ev inşasına gücü yeten kişilerden sadece 15’inin inşaatı tamamlanmış, 37’sinin ise henüz bitmemiştir (BCA 272.0.0/3.3.4, 1924). Bu örnek işgalin büyük bir yıkıma yol açtığını ve insanların önemli bir kısmının evlerin yeniden inşası için mali yardıma ihtiyaç duyduğunu açıkça göstermektedir.

Hükümetin göç ve iskân faaliyetlerinin finansmanı amacıyla yaptığı ilgi çekici girişimlerden biri iskân odaklı bir banka kurulması olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında daha önceki göçlerde yaşanan sorunların önüne geçilmesi, hem seyyar haldeki aşiretlerin hem de muhacirlerin iskân işleriyle, nüfus mübadelesiyle, harp ahvalinden kaynaklanan tamirat ve tazminat işleriyle meşgul olmak üzere bir İskân Bankası kurulması kararlaştırılmıştır. Hukuki şahsiyete haiz olan banka, mülhak (ek) bir bütçe ile idare edilecek, sermaye için genel bütçeden 2 milyon nakit para aktarılacaktı. Her yıl belli bir miktarın bütçeden aktarılması dışında, bankanın gelirleri mübadele ve tamirat için ayrılan meblağ, Banka idaresine verilen arazi ve emlakın kira ve hasılatı ile iskân edilen kişilerin borçlarına karşılık yapacakları ödemelerden sağlanacaktı. Kanun layihasında Bankanın yönetimi ve diğer hususlara dair bilgiler de yer almaktadır. Ayrıca, vazifesi iskân mıntıkları ve iskâna tabi muhacir ve aşiretler hakkında coğrafi, topografik, oşinografik incelemeler yaparak Banka Meclis İdaresine ilmi ve fenni bilgi vermek olan bir fen heyetinden söz edilmektedir (BCA 30.10.0.0/138.988.3, 1923). Cumhuriyet tarihinde göçmenlerin

iskânına odaklı ilk banka olma özelliğini taşıyan bu kurumun fiilen faaliyete geçip geçmediği veya geçtiyse ne tür işlemler icra ettiğine dair bir bilgiye rastlanılmamıştır. Dolayısıyla bu girişim, kâğıt üzerinde kalmış bir görüntü vermektedir.

İktisadi hanelerin inşasında en temel finansman kaynağı doğrudan Hazine imkânları olmuştur. Bu amaçla çeşitli tarihlerde, inşaat yapılan vilayetlere havale yoluyla para aktarıldığı görülmektedir. 1925 yılında Bursa’ya iktisadi hanelerin inşası, tohumluk ve çift hayvanı tedariki amacıyla 60 bin TL gönderilmişti (BCA 272.0.0.80/3.8.13, 1925). Mübadele İmar ve İskân Vekâleti Muhasebe Müdürlüğünden, farklı vilayetlere muhacirlerin iskân işlerine sarf edilmek üzere mevcut yıl bütçesinin genel giderler faslından havaleler gönderildiği anlaşılmaktadır (BCA 272.0.0.11/19.96.32, 1924).

İktisadi hanelerin inşasında yıllık veya belli bir dönem için yapılan tahsislerin o süre zarfında sarfı gerekmektedir. Ancak bazı durumlarda aktarılan miktar yetmemekte, bazen de süresi içinde harcama mümkün olmamaktaydı. Nitekim hava koşulları nedeniyle bazı yerlerde iktisadi evlerin inşasında yaşanan güçlükler nedeniyle, müteakip yıl inşaatlara devam edilmek üzere tahsis edilen ödeneğin bir kısmının muhacirlere dağıtılması yönünde vilayetlerden yazılar gönderilmişti. Uygulama, hanelerin inşaatında muhacirlerden hayli istifade edildiği düşüncesiyle, muhacirlerin sair ihtiyaçlarına sarf edilmemek şartıyla uygun bulunmuştu (BCA 272.0.0.80/3.9.3, 1925).

Mesken finansmanı için başvuru olan diğer bir yöntem, kendi imkânlarıyla ev ve dükkân yapabileceklere yardım edilmesi olmuştur. 23 Aralık 1924 tarihinde bu amaçla bir nizamname hazırlanmış ve böylelikle işgal nedeniyle evleri yanmış veya tahrip olmuş insanlara yapılacak yardımlar bir çerçeveye oturtulmuştur. Her aile için en fazla 300 lira yardım yapılabileceği; yardımın malzeme temini veya işçilik bedelinin karşılanması şeklinde olabileceği belirtilmişti. Yardım aslında belli bir destekle ev inşasını tamamlayabilecek kesimlere dönüktü. Kendi imkânlarıyla ev yapabilecekler; ticarethanesi, fabrikası, çiftliği olanlar; hane inşası için fazla paraya ihtiyacı olup, aldığı yardımı başka amaçlar için kullanması muhtemel olanlar kapsam dışı bırakılmıştır. Taliplerin bu vasıflara sahip olup olmadığını idare meclisleri açığa çıkaracak ve verilen paranın amacına uygun kullanılıp kullanılmadığı takip edilecektir. Yapılan tahsisatın kayıtları tutulacak ve ilgili cetvelleri Vekâlet’e gönderilecektir. Meblağın geri ödenmesi hakkında başka bir talimatname hazırlanacak, ancak taksitle yapılacak ödemeler için ilgililerden mühürlü ve imzalı bir senet alınacaktır. İnşaat malzemeleri, alınırken en ucuz vermeleri şartıyla, yerel fabrikalar tercih edilecektir (BCA 272.0.0.80/3.9.8, 1925).

Öte yandan, hükümet 1926 yılında, muhacirlere yönelik olarak, emval ve emlak bedellerinin 20 sene içinde geri ödenmesine imkân veren bir borçlanma kanunu çıkarmıştır (BCA 272.0.0.11/22.111.12, 1926). Bu kanun çıkana kadar verilen destekler üç yıl ve altı taksit koşuluna bağlanmıştı. Kastamonu Vilayetinden Dâhiliye Vekâletine gönderilen bir yazıda yeni kanunun eski borçları kapsayıp kapsamadığı sorulmuştur. Verilen cevapta o tür borçların yeni kanuna göre düzenlenmesi gerektiği ifade edilmiştir (BCA 272.0.0.11/22.114.3, 1927). Özetle hükümet, mesken sorununu aşmak için iskân odaklı bir banka kurulması dâhil çeşitli yöntemler kullanmış ve en çok da hazine kaynaklarından destek verilmesi yoluna başvurmuştur. Desteklerin, muhtaç durumdaki farklı kesimleri kapsayacak şekilde oldukça geniş tutulduğu görülmektedir.

SONUÇ

Bu çalışma Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan mesken krizinin, çok sınırlı imkânlarla rağmen, başarılı bir şekilde yönetildiğini ve muhacirlerin geniş bir organizasyonla ülkenin farklı yerlerine aile bütünlüğünü koruyacak şekilde yerleştirildiğini göstermektedir. Bu sayede göç edenlerin en kısa sürede üretici hale getirilmesi mümkün olabilmisti. Devlet göç sürecini iyi yönetmek için idari bir mekanizma

oluşturmuş ve krizin çözümü için yerel birimlerle yakın ilişkiler kurmuş ve yürütmüştür. Yerelde yapılması gereken faaliyetler düzenli bir şekilde bildirilmiş, gelen istekler değerlendirilmiş ve iktisadi açıdan rasyonel tedbirler üretilmiştir. Yine de bazı aksaklıkların ortaya çıkması engellenememiştir. Teftiş için mıntikalara gönderilen müfettişlerin vazifesini layıkıyla yapmadıkları, arazi ve diğer emvalin dağıtımında yanlışlıklar olduğu yönünde yerelden merkeze çeşitli şikâyetlerin ulaştığı anlaşılmaktadır (BCA 272.0.0.11/19.92.5, 1924; BCA 272.0.0.11/18.89.17, 1924). Ayrıca bazı memurların limanlarda muhacirlerin iskân mıntikalarını değiştirmek için onlardan para aldığı ve rüşvet karşılığı cetvellerin değiştirildiği yönünde gazete haberleri çıkmıştır (BCA. 272.0.0.11/18.85.14, 1924). Hükümete telgrafla ulaştırılan bir takım bilgilere göre, Tasfiye Komisyonları binlerce metruk haneyi tahliye edememiş ve muhacirler için hazır hale getirememiştir. Umum metruk hanelerin kimlerin uhdesinde olduğu da bilinmediğinden, Hükümet bu tür suistimallerin önlenmesi için önemli çaba göstermiştir (BCA. 272.0.0.11/17.71.5, 1924).

Belirtmek gerekir ki, Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan iskân politikaları önceki dönemlerin bir devamı niteliğindedir. Nitekim gelen muhacirler için atılan adımlarda süreklilik dikkat çekmektedir. Muhacirlerden ehil olanların ziraata yönlendirilmesi Osmanlı Devletinde de karşılaşılan bir durumdur (BCA 272.0.0.11/9.18.12, 1916). Aynı anlayış Cumhuriyet döneminde de sürdürülmüştür. Öte yandan Balkan ve Birinci Dünya savaşları sırasında da göç edenler için Muhacirin İskân Nizamnamesi hükümlerince iki yıllık vergi muafiyeti ve müteselsil kefalet ile tohumluk desteği gibi uygulamalar getirildiği ve hatta zanaat sahibi olanlara emval-i metrukeden dükkân verildiği görülmektedir. Ayrıca Muhacir Komisyonları, sürecin yönetiminde rol almış ve konu hakkında bir nizamname çıkarılmıştır (BCA 272.0.0.11/11.33.2, 1917; 272.0.0.11/11.34.16, 1917; 272.0.0.11/12.38.11, 1917; 272.0.0.11/15.55.3, 1920). Uygulamalar kredi desteği, arazi, ev ve hayvan tedariki gibi farklı adımları kapsayabilmekteydi (BCA 272.0.0.11/14.51.13, 1919). Bu esaslara dayalı uygulamalar Cumhuriyetin ilk yıllarında da yürütülmüş ve yeni ihtiyaçlara göre yeni adımlar atılmıştır. Numune köylerin ve iktisadi evlerin inşası, yeni zorlukların aşılması için geliştirilen uygulamalar olarak düşünülebilir.

Yerleştirme ve mesken temini faaliyetlerinin finansmanında birkaç husus dikkat çekmektedir. Öncelikle geniş bir idari mekanizmayı gerektiren bu faaliyetler büyük ölçüde Hazine kaynaklarıyla icra edilmiştir. Burada iskân odaklı bir banka kurulması kayda değer bir girişimdir, ancak bunun fiiliyata geçirilemediği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan hükümet göçmenlere vergi muafiyeti ve kredi desteği sağlama yoluna da gitmiştir. Ayrıca bazı yerlerde göç edenlerin emeğinden istifade edilerek dolaylı kaynak oluşturma çabalarından söz edilebilir. Nihai olarak hükümet tüm bu faaliyetleri, göçmen olmayan, ancak işgal esnasında evi yakılmış muhtaç kesimleri kapsayacak şekilde düzenlemeye çalışmış ve böylece yerli halka da taksitle geri ödemeye imkân verecek şekilde finansman destekleri sağlamıştır.

Etik Beyan

“Cumhuriyetin İlk Yıllarında Göçler, Mesken Buhranı ve Çözüm Çabaları: Finansal Boyutlarıyla “İktisadi Evler” Deneyimi (1923-1930)” başlıklı çalışmanın yazılması ve yayınlanması süreçlerinde Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına riayet edilmiş ve çalışma için elde edilen verilerde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır. Çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Çalışmadaki yazarların tümü çalışmanın yazılmasından taslağın oluşturulmasına kadar tüm süreçlere katkı yapmış ve nihai halini okuyarak onaylamıştır.

Uzun, A. & Delice, G. (2024). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Göçler, Mesken Buhranı ve Çözüm Çabaları: Finansal Boyutlarıyla “İktisadi Evler” Deneyimi (1923-1930). *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 26(47), 709-726.

Çatışma Beyanı

Yapılan bu çalışma gerek bireysel gerekse kurumsal/örgütsel herhangi bir çıkar çatışmasına yol açmamıştır.

KAYNAKÇA

- Cengizkan, A. (2004). *Mübadele Konut ve Yerleşimleri*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi ve Arkadaş Yayınları.
- Çapa, M. (1990). Yunanistan’dan Gelen Göçmenlerin İskânı. *Atatürk Yolu Dergisi*. (5), 49-84.
- Dik, E. (2016). Türkiye’de Erken Cumhuriyet Döneminde (1923-1930) “Köy” Sorunu”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(3), 693-729.
- Dizdar, S. İ. (2009). Mübadele ve Konut Bağlamında Mersin İhsaniye Mahallesi. *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, (7),123-136.
- Emgili, F. (2021). Göçmenlerin Barınma Sorunu ve Mübadil Meskenleri. *Tarih ve Günce*, 9, 3-52.
- Eres, Z. (2016). Türkiye’de Kırsal Alanda Çağdaşlaşma ve Mübadil Köyleri. B. Gönül, H. Uzbek, S. Güvenç, S. Mazlum ve T. Vardağlı (Ed.), *90. Yılında Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi Sempozyumu: Yeni Yaklaşımlar, Yeni Bulgular Sempozyum Bildiri Metinleri, 16-17 Kasım 2013* içinde (ss.174-201), İstanbul: Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları.
- Öksüz, H. (2000). İkili İlişkiler Çerçevesinde Balkan Ülkelerinden Türkiye’ye Göçler ve Göç Sonrası İskân Meselesi (1923-1938). *Atatürk Dergisi*, 3(1), 169-188.
- Sarı, M. (2011). *Atatürk Dönemi İç Anadolu Bölgesi’nde İskân Faaliyetleri (1923-1938)*, (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA)

272.0.0.12/35.2.2, 1914	30.18.1.1/5.29.11, 1923	272.0.0.11/19.92.21, 1924
272.0.0.11/9.18.12, 1916	272.0.0.12/40.43.17, 1923	272.0.0.11./19.91.7, 1924
272.0.0.11/9.21.4, 1916	272.0.0.11/19.95.23, 1924	272.0.0.11/17.76.27, 1924
272.0.0.11/11.33.2, 1917	272.0.0.11/20.98.23, 1924	272.0.0.11/19.92.20, 1924
272.0.0.11/11.34.16, 1917	30.18.1.1/10.42.16, 1924	272.0.0.11/18.82.11, 1924
272.0.0.11/12.38.11, 1917	272.0.0.12/41.45.6, 1924	272.0.0.11/19.94.22, 1924
272.0.0.11/14.51.13, 1919	272.0.0.12/41.47.18, 1924	272.0.0.11/18.87.12, 1924
272.0.0.11/15.55.3, 1920	272.0.0.11/17.80.13, 1924	272.0.0.11/19.97.29, 1924
30.18.1.1/5.29.11, 1922	272.0.0.11/17.77.7, 1924	272.0.11/18.82.12, 1924
272.0.0.11/16.70.13, 1923	272.0.0.80/3.7.24, 1924	272.0.0.11/19.91.21, 1924
30.10.0.0/123.872.14, 1923	272.0.0.11/20.101.24, 1924	272.0.0.11/19.92.2, 1924
30.10.0.0/138.988.3, 1923	272.0.0.11/19.95.1, 1924	272.0.0.11/19.96.32, 1924

Uzun, A. & Delice, G. (2024). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Göçler, Mesken Buhranı ve Çözüm Çabaları: Finansal Boyutlarıyla “İktisadi Evler” Deneyimi (1923-1930). *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 26(47), 709-726.

272.0.0.11/19.97.30, 1924	272.0.0.12/41.45.4, 1925	272.0.0.11/22.111.12, 1926
272.0.0.11/20.102.11, 1924	272.0.0.80/3.8.13, 1925	272.0.0.80/4.11.2, 1927
272.0.0.11/19.92.5, 1924	272.0.0.80/ 3.8.14, 1925	272.0.0.80/4.12.3, 1927
272.0.0.11/18.83.21, 1924	272.0.0.11/18.85.14, 1925	272.0.0.80/4.10.7, 1927
272.0.0.11/17.77.9, 1924	272.0.0.11/21.106.23, 1925	272.0.0.80/4.11.8, 1927
272.0.0.11/17.77.4, 1924	272.0.0.80/ 3.9.15, 1925	272.0.0.80/4.12.9, 1927
272.0.0.11/19.93.20, 1924	272.0.0.80/4.10.3. 1925	272.0.0.80/4.11.11, 1927
272.0.0.11/18.82.6, 1924	272.0.0.80/4.10.1, 1925	272.0.0.80/4.11.12, 1927
272.0.0.11/19.95.21, 1924	272.0.0.80/4.10.1, 1925	272.0.0.80/4.11.14, 1927
272.0.0.80/3.7.23, 1924	272.0.0.80/3.9.7, 1925	272.0.0.80/4.10.16, 1927
272.0.0.80/3.3.17, 1924	272.0.0.80/3.9.5, 1925	272.0.0.80/4.11.17, 1927
272.0.0.79/72.2.24, 1924	272.0.0.80/3.9.3, 1925	272.0.0.80/4.10.18 1927
272.0.0.11/19.92.5, 1924	272.0.0.11/19.95.23, 1925	272.0.0.80/4.11.18, 1927
272.0.0.11/18.89.17, 1924	272.0.0.11/18.84.15, 1925	272.0.0.80/4.10.20, 1927
272.0.0.11/17.71.5, 1924	272.0.0.12/44.68.7, 1925	272.0.0/23.118.21, 1927
272.0.0.12/42.52.12, 1924	272.0.0.12/44.68.7, 1925	272.0.0.11/22.114.3, 1927
272.0.0.80/3.3.17, 1924	272.0.0.80/3.9.8, 1925	272.0.0.11/23.122.22, 1928
272.0.0.80/3.3.4, 1924	272.0.0.80/3.9.3, 1925	30.18.1.1/28.29.12, 1928
272.0.0.80/3.8.6, 1924	272.0.0.11/22.109.2; 1926	272.0.0.13 /84.31.16, 1929

Extended Abstract

**Migrations, Housing Crisis and Solution Efforts in the Early Years of the Republic of Türkiye:
“Economic Houses” Experience with Financial Dimensions (1923-1930)**

This study examines the measures taken by the government against the housing crisis that emerged in the early years of the Turkish Republic and focuses on the practice called “economic houses” in this context. In the early years of the Republic, Türkiye faced a deep housing crisis. The Greek devastation and migration created a huge housing shortage. In order to meet the housing need, the government tried to repair the places left by those who left the country. However, this was not enough to meet the need and therefore some additional measures had to be taken. These included measures such as creating temporary settlement areas and building model villages. Another interesting implementation was the construction of “economic houses”. In order to ensure the rapid settlement of immigrants in different parts of the country, the government had built the houses based on a specific plan with the least expense and in the fastest way. This study aims to address the financial dimensions of economic houses in detail. On the other hand, the study aims to address the causes of the housing crisis, general rules applied in the settlement of immigrants and measures taken for the provision of housing, especially by highlighting the economic aspects of the issue.

In this study, the measures taken against the housing problem are examined in accordance with the historical research method based on primary and secondary sources. In this context, documents obtained from the Republic Archives under the Presidency of State Archives have been used extensively. There are some studies in the literature on migrations that took place in the early years of the Republic. However, these studies have not examined the economic and financial aspects of the problem in detail. In addition, the sources providing information on economic houses, which constitute the main subject of our study, are very limited. Therefore, in this study, extensive findings on the economic and financial aspects of migrations that took place in the early years of the Republic are reached based on the reading and evaluation of the documents obtained in the Republic Archive.

According to the main finding of the study, the government tried to manage migration activities in a way that would make migrants productive in the shortest time. For this purpose, the state has established an administrative mechanism and established close relations with local units. Local activities were regularly monitored, requests were evaluated and thus realistic economic measures were introduced. Despite all these positive results, some problems could not be prevented during the process. These include the failure of inspectors sent to the regions to properly perform their duties, abuses in the distribution of land and other assets, and some civil servants being involved in bribery. Another finding is that the settlement policies implemented in the early years of the Republic were a continuation of previous periods. Indeed, the continuity in the applications performed for the immigrants is striking. The orientation of competent immigrants to agriculture was also a situation encountered in the Ottoman Empire. The same understanding was maintained during the Republic period. On the other hand, it is seen that practices such as two-year tax exemption, joint guarantee and seed support were introduced for immigrants during the Balkan War and the First World War, and even workplace were given to those who were craftsmen. The practices could also include different steps such as credit support, provision of land, livestock and housing. Practices based on these principles were also carried out during the Republic period and new steps were taken according to new needs. The construction of model villages and economic houses can be considered as practices developed to overcome new difficulties. The study also determined that Treasury resources were largely used in the financing of settlement and housing construction activities. It was decided to establish a bank focused on settlement in order to create a permanent source of financing for migration activities, but this could not be put into practice. In the field of finance, the government also sought to provide tax exemption and credit support to migrants.

This study concludes that the housing crisis experienced in the early years of the Turkish Republic was managed successfully despite very limited financial facilities, migrants were placed in different parts of the country with a wide organization in a way that would preserve family integrity, and everyone was directed to jobs and places suitable for their professions as much as possible.
